

Цитування:

Міщенко І. І. *Натура і образ: місто в мистецтві Чернівців ХХ – початку ХХІ століття*. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 2. С. 149-153.

Mishchenko I. (2021). *Nature and image: a city in the art of Chernivtsi of the 20th – the beginning of the 21st century*. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 149-153. [in Ukrainian].

Міщенко Ірина Іванівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3525-5885>
iryntart@ukr.net

НАТУРА І ОБРАЗ: МІСТО В МИСТЕЦТВІ ЧЕРНІВЦІВ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Мета статті: розглянути особливості відображення міста – його архітектури, мешканців, у доробку чернівецьких митців ХХ – початку ХХІ ст., проаналізувати відмінності їхніх поглядів на відтворення міських мотивів. **Методологією** дослідження є застосування історико-хронологічного методу, мистецтвознавчого аналізу та узагальнення, компаративного та системного підходу. **Наукова новизна** полягає у введенні в науковий обіг творів художників означеного часу, в осмисленні еволюції у відображенні міста в роботах авторів з різною мистецькою орієнтацією. **Висновки.** У живописі й графіці ХХ–ХХІ ст. можна означити декілька варіантів вирішення міських краєвидів, серед яких найбільш поширеним є ретельне відображення існуючих архітектурних пам'яток. У ХІХ ст. в європейському мистецтві, зокрема, у живописі імпресіоністів, помітним стало прагнення передати не лише вигляд, а, передовсім, дух міста, змальовуючи городян, підкреслюючи метушню або поетичність площ та вулиць. На межі ХХ–ХХІ ст. художники вже не обмежуються звичайною фіксацією побаченого, а намагаються створити концептуальний образ міста, через знакові зображення й символи розповісти певну історію, розкрити власну позицію, зокрема, і щодо збереження автентичності того чи іншого об'єкта або міста загалом. Таке розмаїття підходів до створення міського пейзажу почасти зумовлене й відмінностями уподобань, сформованих під час навчання у мистецьких закладах, характерне і для образотворчості Чернівців – міста, в якому поруч протягом століть мешкають люди багатьох національностей з різними культурними традиціями. А вже художники, що працювали тут у ХХ ст., часто були випускниками не тільки українських училищ або вишів, а й відомих європейських інституцій, серед яких Віденська, Мюнхенська, Флорентійська, Берлінська, Краківська або Бухарестська академії. Якщо у першій половині та середині ХІХ ст. місто у роботах художників Буковини і приїжджих майстрів часто постає як сума певних архітектурних споруд (Ф. Емері, Р. Бернт, Й. Шубірс), то вже у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. митці здебільшого намагаються відтворити саме динаміку міського життя, подекуди змалюваного з долею іронії, з використанням гротеску у зображенні жителів (літографії та акварелі Ф.-К. Кнаппа, О. Ласке та Г. Льовендаля). Згодом зустрічаємо підкреслені настроєві зображення, в яких важливим є суб'єктивне сприйняття автором того чи іншого мотиву, котрий він прагне відтворити у сповненій емоцій роботі (Л. Копельман, Г. Горбатий). Своєрідна історична ретроспекція присутня у вишуканій графіці О. Криворучка та у дистильовано-викінчених аркушах О. Любківського, а сповнені ліричності акварелі і начерки Н. Ярмольчук репрезентують непарадний бік середмістя. У картинах О. Літвінова Чернівці дивують безлюдністю й стриманістю, а у живописі М. Рибачук вони вирізняються несподіваним буянням барв. Тож кожен із митців творить власний образ Чернівців, краєвиди яких нерідко стають лише поштовхом для уяви автора, дозволяючи йому змалювати цілком індивідуальне відчуття простору і буття міста.

Ключові слова: Чернівці, міський краєвид, живопис, графіка.

Mishchenko Iryna, PhD of Arts, associate professor, associate professor of Art Examination National Academy of Leading Cadres of Culture and Arts

Nature and image: a city in the art of Chernivtsi of the 20th – the beginning of the 21st century

The purpose of this article is to consider the peculiarities of the reflection of the city – its architecture and inhabitants – in the works of Chernivtsi artists of the 20th and early 21st century, to analyze the differences between their views on the reproduction of urban motifs. **The methodology** consists in the application of the historical-chronological method, art analysis, and generalization, comparative and systematic approach. **The scientific novelty** lies in the introduction into scientific circulation of works by artists of the specified time, in understanding the evolution

in the reflection of the city in the works of authors with various artistic orientations. **Conclusions.** In the paintings and graphics of the 20th – 21st centuries, several options for solving urban landscapes can be defined, among which the most common is a careful reflection of existing architectural monuments. In the 19th century in European art, in particular in Impressionist painting, the desire to convey not only the appearance but above all the spirit of the city became noticeable, depicting the townspeople, emphasizing the bustle or poetry of squares and streets. At the turn of the 20th-21st centuries the artists are no longer limited to the usual fixation of what is seen, but try to create a conceptual image of the city, to tell a story through iconic images and symbols, reveal their own position in particular and to preserve the authenticity of an object or the city in general. Such a variety of approaches for creating an urban landscape is partly due to differences in preferences formed during studies in art institutions and is also characteristic for the art of Chernivtsi – a city where people of many nationalities with different cultural traditions have lived side by side for centuries. Ultimately, the artists who worked here in the 20th century were often graduates not only of Ukrainian schools or universities, but also of well-known European institutions, including Vienna, Munich, Florentine, Berlin, Kraków, or Bucharest academies. While in the second half of the 19th – early 20th century the city often appears as the sum of certain architectural structures in the works of artists of Bukovina and visiting masters (F. Emery, R. Bernt, J. Shubirs), in the second half of the 19th – first third of the 20th century the artists mostly try to recreate the dynamics of urban life instead, sometimes depicted with a touch of irony, using the grotesque in the image of the inhabitants (lithography and watercolors by F.-K. Knapp, O. Laske and G. Löwendal). Subsequently, we meet emphasized mood images, in which the author's subjective perception of a particular motive, which he seeks to reproduce in a work full of emotions, is important (L. Kopelman, G. Gorbaty). A peculiar historical retrospection is present in the exquisite graphics of O. Kryvoruchko and in the distilled-finished sheets of O. Lyubkivsky, and the lyrical watercolors and sketches of N. Yarmolchuk represent the non-festive side of the city center. In O. Litvinov's paintings Chernivtsi surprises with desolation and restraint, and in M. Rybachuk's paintings it is distinguished by an unexpected riot of colors. Therefore, each of the artists creates his own image of Chernivtsi, which landscapes often become only a stimulus for the author's imagination, allowing him to depict a completely individual sense of space and life of the city.

Key words: Chernivtsi, urban landscape, painting, graphics.

Актуальність теми зумовлена недостатнім на сьогодні науковим опрацюванням значної кількості творів, виконаних буковинськими художниками протягом XIX–XX ст., як і вивченням образотворчості краю загалом, що не дозволяє говорити про повноту та об'єктивність нашого уявлення про доробок багатьох мистців регіону.

Аналіз досліджень і публікацій. Розвиток образотворчого мистецтва Буковини, особливо активний у XX – на початку XXI ст., на сьогодні недостатньо висвітлений у дослідженнях науковців. У нечисленних публікаціях мистецтвознавці, здебільшого, розглядали доробок окремих авторів, подавали характеристику експозицій тих чи інших виставок або проєктів, зрідка – писали про стилістичні особливості поодиноких творів. Натомість майже не зустрічаються розвідки щодо специфіки існування у мистецтві регіону різних жанрів та певної тематики. Дотепер з цього питання можна віднайти, переважно, окремі начерки про виставки художників, у котрих пейзажні твори згадані лише побіжно [2]. Останнє можна пояснити ставленням до самого жанру, зокрема, у радянські роки, як до чогось менш важливого, такого, що не відбиває достатньою мірою «великих перетворень соціалістичної доби». Однак, 2017 р. вийшов друком мистецький альбом «Чернівці. Czernowitz» [4], в якому подано значну кількість творів, що зображають Чернівці, від першої половини XIX ст.,

дозволяючи уявити масив робіт, котрі потребують аналізу та докладного вивчення. Того ж року було видано альбом «Художні трактати про місто, що колись називалося Czernowitz», у котрому свій погляд на Чернівці представив художник О. Любківський [1]. До виконання міських краєвидів звертався також О. Криворучко, репродукції робіт якого вміщені у виданні «Орест Криворучко» [3]. Пейзажі Чернівців були улюбленою темою Н. Яромльчук [5, 6]. Проте на сьогодні не існує жодної наукової розвідки, у якій йдеться про особливості розвитку пейзажу на теренах Буковини загалом. Тож актуальним є дослідження принципів зображення міста у живописі та графіці чернівецьких художників, особливостей вирішення ними композицій та створення образу.

Метою дослідження є розгляд особливостей відображення міста як певного середовища, в якому поєднуються архітектура та життя людини, у доробку чернівецьких мистців XX – початку XXI ст., проаналізувати відмінності їхніх поглядів на відображення міських мотивів.

Виклад основного матеріалу. Чернівці, які активно розбудовувалися наприкінці XIX – на початку XX ст., зібравши у середмісті компактно розміщені архітектурні споруди кількох стилів, зокрема, історизму, сецесії та конструктивізму, нерідко зведені за проєктами відомих архітекторів з різних країн Європи (тут працювали Йозеф Главка, Роберт Віттек,

Губерт Гесснер та ін.), завжди приваблювали художників своєю мальовничістю. Місто вирізняється особливою затишною атмосферою невеличких вуличок і вишуканістю будівель, в яких відчутними є впливи зодчества багатьох народів, що населяють буковинський край. Р. Ланг зазначив: «Те, чим відзначаються Чернівці, є їхня непоказна, скромна, в деяких випадках майже дощільна краса. Образ міста більше переконує завдяки своїй завершеності, аніж завдяки своєму пунктуальному блискі. Навіть найвидатніша за своїм розташуванням та ефектним впливом будівля – оголошена спадком світової культури резиденція – вписується в загальну картину радше стримано, заокруглює її, замість того щоб підкоряти її собі» [4, 4]. Все це, як і праця в Чернівцях від другої половини XIX ст. численних живописців і графіків з непересічною індивідуальністю та відмінною мистецькою орієнтацією, сприяло тому, що на сьогодні існує значна кількість різноманітних за вирішенням картин і графічних аркушів із зображенням міських пейзажів та мешканців.

Перші з таких творів, що виникли на початку XIX ст., швидше фіксували панораму міста, особливості його топографії, являли собою проекти майбутніх споруд, зображення вже виконаних робіт або важливих подій у житті Чернівців (акварелі та графіка Едуарда фон Грайпеля, Антона Ланге, Й. Шубірса, Йозефа Главки, Карла Йобста, Франца Ксаверія Кнаппа та ін.) [4, 8–10]. Ретельне відображення найвідоміших архітектурних пам'яток, зокрема, ансамблю резиденції буковинських митрополитів та ратуші, церков Чернівців можна зустріти і у виконаних на початку XX ст. акварелях Євгена Максимовича, Рікардо Рігетті, Гуго фон Рецорі, багатьох інших майстрів.

Згодом додалися твори, в яких змальоване часом метушливе існування міста, ярмарки на його площах (експресіоністичні аркуші Оскара Ласке, Георга фон Льовендала), величні споруди та непоказні вулички, типажі мешканців центральних вулиць та передмістя. Так, в акварелях Карла Евальда Ольшевського та Юліуса Гельцеля, Леона Копельмана першої третини XX ст. з'явилися скромні й небагаті околиці Чернівців, а роботи Августи Кохановської вирізнялися відсутністю помпезності навіть у зображенні підкреслено парадних будівель міста, вишуканістю м'яких тональних переходів («Чернівці. Буковинська крайова управа», близько 1905 р.).

Прикметно, що саме у зображеннях не так міста, як його мешканців та нескінченної метушливості чернівецьких площ, Георг фон Льовендаль часто відмовляється від притаманних його творам вишуканості, навіть вигадливості лінійних окреслень, ретельності рисунка, натомість застосовуючи гострі, дещо спрощені обриси, підкреслюючи площинність зображень. Сміливо порушуючи пропорції, він досягає враження вкоріненості селянок на ринку («Площа», 1936), або короткими мазками-штрихами і локальними плямами кольору відображає динамічну невпинність торжища («Ринкова площа», 1936).

Чи не найбільша кількість чернівецьких краєвидів належить Леону Копельману, серед робіт якого – і традиційні за вирішенням композиції з невисокими будинками на тихих вуличках, і суто індустріальні, дещо бравурні, пейзажі, характерні для мистецтва соціалістичного реалізму. Наприкінці 1920-их – на початку 1930-х рр. виконані ним зображення околиць Чернівців вирізнялися гостротою вражень, відтвореною ламкими лініями і різкістю тональних поєднань. Натомість міські пейзажі 1960–1970-х рр. подекуди видаються дещо одноманітними за колірною гамою, хоча, безперечно, ніхто не відтворив затишні й гомінкі вулиці Чернівців, споруди і сквери так ретельно і з любов'ю, як зробив це Л. Копельман. Цікаво порівняти скромні й стримані за барвами чернівецькі краєвиди з виконаними мистцем карпатськими і особливо сповненими сонцем кримськими пейзажами, з характерними для них контрастами світлотіні та виразністю силуетів («Гурзуф», 1964), якими вони, можливо, нагадували авторів Італію і роки навчання у Флорентійській академії мистецтв. Графічним аркушам, акварелям та виконаним олією картинам Л. Копельмана, як і творам Рудольфа Лекалова, Євгена Удіна, притаманне поєднання поетичного (у Є. Удіна часом іронічного) погляду на місто і документальної точності у відображенні його мотивів.

Більш емоційними, навіть експресивними, постають Чернівці у живописі Шимона Окштейна та Моріца Криніца 1960–1970-их рр. [2, 63]. Натомість полотна Олександра Літвінова 1990-х рр. вирізняються лаконічністю, в них майже завжди відсутні постаті людей, а колірне вирішення підкреслено стримане. Геннадій Горбатий прагне відтворити мальовничість і особливий настрій чернівецького середмістя, приділяючи особливу увагу активності фактур картинної поверхні. Він часто насичує пейзаж

промовистими елементами, що нагадують про історію міста («Чернівці. Дощовий день», 1987; «Минуле», 1989). Життєрадісністю сповнені насичені барвами динамічні чернівецькі пейзажі, виконані Мариною Рибачук («Чернівецькі двори», 2014).

Романтично-чуттєвий образ Чернівців творила Наталія Ярмольчук, у доробку якої кінця 1980–1990-х рр. немає грандіозних панорам, проте можна зустріти камерні й поетичні мізансцени [5, 6]. Виконаним аквареллю та пером міським пейзажам художниці властиві етюдність, лаконічність нечисленних деталей та виражальних засобів, в них відчутний неспокій, що фіксує емоційний стан авторки («Будинок на Мінській», 1990-ті; «Вид з Турецьким мостом», 1986).

Чи не найбільше розмаїття втілення міста присутнє у доробку Ореста Криворучка, серед вишуканих живописних та графічних творів якого від 1980-х рр. – зображення найвідоміших споруд Чернівців (серія екслібрисів із соборами різних конфесій, нині втрачені розписи ресторану «Дністер», 1979), характерний для міста мотив дахів, несподіване поєднання в одній композиції архітектурних деталей сецесії та постатей жінок з передмістя, напрочуд точні, ілюзорно змальовані речі австро-угорської доби на тлі давньої поштівки з міською ратушею («Давні речі», 2002), тощо. Буковинський край та його столиця є чи не головною темою художника, раз по раз виникаючи в етюдах, у графіці й малярстві. На тлі чернівецьких під'їздів початку ХХ ст. він змальовує сільських жінок-буковинок з кошиками, що сприймаються як невід'ємний елемент міста, збережена ще з того часу своєрідна його ознака («На базар», 1981). Чернівці спонукали і до створення циклу витончено-ідеальних і виразних зображень пам'яток, кожна з яких ніби ілюструє наявні в забудові міста стилі («Свято-Миколаївська церква», 1995; «Церква Серця Ісуса в Чернівцях», 1994; «Темпль», 2006). Несподіваним став аркуш «Сецесія», де вишукані вигини декору доби модерну луною відбиваються у примхливих лініях хвостиків редису, контрастуючи з чіткими геометричними обрисами арочного вікна-ніші й будинків за ним. Як одна з найхарактерніших ознак давньої архітектури міста в роботах часто з'являється і мотив чернівецьких дахів. Він – в одному з краших екслібрисів з буковинськими туристами-ельфами (книжковий знак Джузеппе Фавіллі, III премія Міжнародного конкурсу екслібрисів

у Кортоні (Італія, 1984)), у збережених в творах поглядах на місто з мансарди колишньої тісної майстерні. Чернівецькі краєвиди у доробку О. Криворучка виглядають ще більш ліричними й вишуканими за вирішенням у порівнянні зі змальованою в етюдах Кам'янець-Подільською фортецею, неприступність якої відтворена через кубістичні, окреслені чіткими контурами форми стін, стримані оливкові й лілові барви, що дещо нагадують «суворий стиль» 1960-х рр.

Запереченням стандартного уявлення про місто стали офорти й акварелі Олега Любківського 1980-х – 2010-х рр., значна частина яких є парадоксальним і рафінованим зіставленням деталей колишнього та сучасного вигляду Чернівців, візуалізованим роздумом художника щодо долі історичної спадщини та сьогодення [1]. Несподіваним проявом поєднання академічного й гіперреалістичного відтворення світу стали раціонально вибудовані й технічно досконалі роботи-відбиття, в яких постає дистильовано-ностальгійний образ Чернівців початку ХХ ст. («Резиденція», 1998; «Міський краєвид з резиденцією митрополита», 1999) або гірко-іронічний погляд на місто сучасне («Справжнє і фальшиве вікно», 1999; «Дом коммунистического быта», 2000; «Натюрморт з непотрібних предметів», 2010).

Висновки. Розмаїття проаналізованих творів художників дозволяє говорити про те, що в урбаністичному мистецтві Чернівців ХХ–ХХІ ст. можна зустріти різні погляди на втілення образу міста. Попри переважання до сьогодні звичних і традиційних за вирішенням композицій-відображень, в яких художники раціонально або із захватом змальовують популярні пам'ятки міста, передовсім, будівлі ансамблю резиденції буковинських митрополитів, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зауважуємо зростання кількості живописних та графічних робіт, в котрих мистці прагнуть створити саме образ міста, насичуючи зображення не лише власними емоціями, а й символічними деталями, нестандартно подаючи навіть знайомі об'єкти або ж відкриваючи для глядача нібито непоказні мотиви невеличких вуличок. Часом особлива увага до елементів декору, прагнення зробити їх виразнішими втілюється у створенні трюмплеїв, в яких висока майстерність поєднується з дещо іронічною й провокативною подачею.

Подекуди художники пропонують своєрідний, ніби обернений у минуле,

романтизований погляд на місто, в якому підкреслено значимість окремих деталей, що розповідають про його колишнє буття, змушуючи глядача до роздумів і співставлень, пробуджуючи цікавість до історії Чернівців.

Незважаючи на розмаїття варіацій міського пейзажу, серед них досі найчастіше можна зустріти реалістично трактовані краєвиди, стилістично близькі до імпресіонізму, хоча від кінця 1980-х рр. з'являється все більше творів, в яких художники експериментують як з техніками виконання, так і з пластичними засобами. Це особливо помітно у доробку О. Криворучка та О. Любківського, роботи яких відбивають зацікавлення художників проявами модернізму та постмодернізму. Тож розгляд численних робіт не тільки виявляє багатогранність підходів авторів до формування образу Чернівців, а й засвідчує наявність відмінних мистецьких уподобань у вирішенні навіть тематично подібних творів.

Література

1. Любківський О. Художні трактати про місто, що колись називалося Czernowitz. Чернівці : Друк ФОП Глібка О. В., 2017. 460 с.
2. Митці Буковини : Енцикл. довід. / Авт.-упоряд. Т. Дугаєва, І. Міщенко. Т.1. Чернівці : Золоті литаври, 1998. 128 с.
3. Орест Криворучко : альбом / вст ст., впорядк. І. Міщенко. Чернівці : Золоті литаври, 2006. 120 с.
4. Осачук С., Дугаєва Т. Чернівці. Czernowitz : Художній альбом / Kunstalbum. Чернівці : Видавництво «Книги – XXI», 2017. 362 с.
5. Севернюк Т. Летючий промінь вічності... художник Наталя Ярмольчук. Чернівці : Золоті литаври, 2007. 304 с.
6. Ярмольчук Н. Ностальгія : Набір листівок. Чернівці, 1996.

References

1. Lyubkivsky O. (2017). Artistic treatises on the city that was once called Czernowitz. Chernivci: Druk FOP Hlibka O. V. [in Ukrainian & German].
2. Dughajeva, T. & Mishchenko, I. (1998). Artists of Bukovina: Encycl. argument. Vol. 1. Chernivci: Zoloti lytavry [in Ukrainian].
3. Orest Kryvoruchko (2006). Chernivci : Zoloti lytavry [in Ukrainian].
4. Osachuk, S. & Dughajeva, T. (2017). Chernivtsi. Czernowitz: Art album / Kunstalbum. Chernivci: Vydavnyctvo „Knyghy – XXI“ [in Ukrainian & German].
5. Severnjuk, T. (2007). The Flying Ray of Eternity... artist Natalia Yarmolchuk. Chernivci: Zoloti lytavry [in Ukrainian].
6. Yarmolchuk, N. (1996). Nostalgia. Chernivci [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 17.02.2021
Отримано після доопрацювання 15.02.2021
Прийнято до друку 19.03.2021*